

Сяргей Чыгрын
(Слонім)

Пуслоўскія і Альбярцін

Альбярцін — адзін з найпрыгажэйшых мікрараёнаў старажытнага горада Слоніма. А ў мінулых стагоддзях Альбярцін быў маёнткам, мястэчкам, пасёлкам. Сёння слонімскі мікрараён Альбярцін вядомы сваім кардонна-папяровым заводам — крупным прадпрыемствам Беларусі. Мінаючы яго, пераязджаеш мост праз рэчку Ісу. З правага боку — на першы позірк даволі непрыкметны паварот, у канцы якога відаць белыя слупы брамы — праз яе можна заехаць да сядзібы Пуслоўскіх.

Дзякаваць Богу, да сённяшніх дзён захаваліся палац, стайня, флігелі, акружаныя вялікім паркам. У парку растуць некалькі дзесяткаў відаў дрэў, сярод якіх — ліпа каралінская і ліпа канадская з'яўляюцца помнікамі прыроды. Побач знаходзіцца возера з невялікім вадападам, далей пачынаецца лес. Кіламетраў чатыры ад маёнтка Пуслоўскіх у лесе можна ўбачыць яшчэ адзін помнік прыроды — расколаты камень-валун. Ён больш за тры метры ўвышыню, тры з паловай метры ўшырыню і ўдаўжыню.

Сярод слонімцаў бытуе легенда, што неяк вяртаўся пан Пуслоўскі з лецішча ў свой маёнтак у Альбярцін. У дарозе яго застала навальніца. Фаэтон Пуслоўскага спыніўся каля самага каменя-валуна. У гэты момант моцна стукнула маланка і трапіла проста ў камень, які ад удару раскалоўся на дзве часткі.

Два тыдні ў маёнтку Пуслоўскіх гарэлі свечкі ў знак таго, што камень выратаваў пана. Спадар Пуслоўскі пасля загадаў паставіць на камені крыж.

Аднойчы слугі Пуслоўскага спрабавалі нават даведацца, на колькі метраў валун знаходзіцца ў зямлі. Яны пракапалі ўглыб на некалькі метраў зямлю, але асновы так і не знайшлі. Пан загадаў спыніць гэту работу і засыпаць яму. Што слугі і зрабілі.

Сёння людзі кажуць, што некалі ў шчыліну расколатага каменя магла ўлезці толькі рука. А цяпер шчыліна стала шырынёй больш метра. Мабыць, быў і на камені крыж, бо зверху яго ёсць паглыбленне.

Ды і пра сам Альбярцін захаваліся звесткі, што так назваў свой маёнтак Войцех Пуслоўскі ў гонар сына Альберта. Але сына з імем Альберт у Пуслоўскага не было. Ён меў чатырох сыноў — Уладзіслава (1801-1859), Адама Тытуса (1803-1854), Францішка Ксаверыя (1806-1874), Вандаліна (1814-1884) і дзвюх дачок — Генавефу і Марту. Па іншых крыніцах, Войцех Пуслоўскі меў пецярых сыноў. Але даслед-

чыкі магчыма блытаюць, бо лічаць, што Францішак — гэта адзін сын, а Ксаверый — другі.

Сам Войцех Пуслоўскі (1762-1833) нарадзіўся ў Песках на поўдні былога Слонімскага павета (цяпер Бярозаўскі раён Брэсцкай вобласці). Скончыў павятовую школу Камісіі нацыянальнай адукацыі ў Слоніме. Быў дэпутатам Трыбунала Вялікага Княства Літоўскага, маршалкам Слонімскага павета. Валодаў маёнткамі Пескі, Шылавічы, Альбярцін, Сынковічы, Шулякі, Косава, Міхалін Слонімскага павета і іншымі.

Войцех Пуслоўскі

У Слоніме меў двор, а ў Вільні — Антаколь і палац. Дзякуючы Войцеху Пуслоўскаму, у першай палове XIX стагоддзя ў маёнтку Альбярцін былі пабудаваны палац, флігель, стайня, закладзены парк, адкрыты некалькі прадпрыемстваў і г.д.

19 ліпеня 1812 г. праз Альбярцін адступала другая руская армія пад камандаваннем Пятра Баграціёна. Пасля яе адступлення ў палацы Пуслоўскіх месціўся штаб 12-га аўстрыйскага корпуса генерала Г. Шварцэнберга. Войцех Пуслоўскі і яго сям'я падтрымлівалі французскую армію Напалеона Банапарта, які паабяцаў аднавіць Вялікае Княства Літоўскае. Пры фінансавай падтрымцы Пуслоўскіх, ураджэнец Слоніма генерал Ян Канопка сфарміраваў конны полк уланаў. Была яшчэ створана слонімская жандармерыя на чале з капітанам Юргашкам, а таксама гвардыя з 54 асоб. Французскую армію ў асноўным папаўнялі прадстаўнікі літоўскай (беларускай) шляхты. Калі 20 кастрычніка 1812 г. у Слонім уварваліся салдаты рускай арміі генерала Яфіма Чапліца, яны хацелі злавіць Яна Канопку, але гэта ім не ўдалося — ён і іншыя ліцвіны-вайскоўцы своечасова пакінулі Слонім, бо аб небяспецы яго і генерала Яна Дамброўскага папярэдзілі Пуслоўскія.

Пасля паспяховай аперацыі Чапліц, да прыходу асноўных сіл адмірала Чычагава, затрымаўся ў Альбярціне ў палацы Пуслоўскіх. Ці ведалі рускія, што Пуслоўскія падтрымлівалі Напалеона — цяжка сказаць. Але Пуслоўскіх ніхто не зачэпіў.

Праз 18 гадоў Войцех Пуслоўскі разам са сваімі сынамі і ўнукамі

актыўна падтрымае шляхецкае паўстанне на Беларусі і Літве ў працяг паўстання ў Польшчы за адраджэнне Рэчы Паспалітай у межах 1772 года. Сын Войцеха Пуслоўскага — Тытус Пуслоўскі створыць паўстанцкі атрад колькасцю каля тысячы чалавек. У атрадзе Тытуса было ня-мала рабочых і тэхнікаў з бацькавай суконнай фабрыкі. У атрадзе Мі-хала Валовіча найбольш было сялян. Сродкі для паўстанцаў давалі Вой-цех Пуслоўскі і бацька Міхала Валовіча — Казімір Валовіч. Валовіч старэйшы нават заклаў свой маёнтак з землямі ў Пецябургскай захоў-най казне за 30 150 рублёў¹.

Альбярцін. Малюнак Напалеона Орды, 1865 г.

На Беларусь для падаўлення паўстання было сцягнута 125-тысячнае расійскае войска. Паўстанне было задушана. Тытусу Пуслоўскаму пашанцавала. Яго ў адміністрацыйным парадку выслалі ў Уфу, скуль праз пэўны час удалося ўцячы ў Прусію, а потым у Францыю. Вярнуўся Тытус у Альбярцін напрыканцы свайго жыцця, дзе ў 1854 г. памёр у Песках.

У 1863-1864 гг. на Беларусі ўспыхнула новае паўстанне пад кіраўніцтвам Кастуся Каліноўскага. Актыўна ствараліся паўстанцкія атрады і на Слонімшчыне, куды ўваходзілі прадстаўнікі беларускага дваранства — І. Стравінскі, Ф. Мікульскі, А. Кераноўскі, І. і З. Ягалкоўскія, А. Эйсмант² і іншыя. Узначаленыя ім партызанскія атрады атрымлівалі правянт, зброю, коней ад некаторых мясцовых багатых людзей, у тым ліку і ад Пуслоўскіх з Альбярціна. Але і тады ўсё скончылася паразай.

¹ А. Талерчык, *Парэчча*, Гродна 2002, с. 28.

² „Помнікі гісторыі і культуры Беларусі”, 1974, № 1, с. 35.

Пасля смерці Войцеха Пуслоўскага ўласнікамі Альбярціна сталі яго сыны і ўнукі. Але галоўны гаспадар яшчэ пры жыцці пачаў актыўна наладжваць дзейнасць прамысловых прадпрыемстваў. Ён паспеў заклаці ў Альбярціне дывановую мануфактуру ў 1832 г., якая вырабляла 1065 метраў дывановых вырабаў у год. На ёй працавалі 70 рабочых.

У 1913 г. у Альбярціне быў пабудаваны электралямпавы завод — першае на Беларусі прадпрыемства такога профілю. На ім працавалі 86 рабочых.

У 1813 г. граф Замойскі адкрыў суконную фабрыку, якую ў 1823 г. выкупіў Войцех Пуслоўскі. Пазней з Хомска (цяпер вёска ў Драгічынскім раёне, там таксама быў маёнтак Пуслоўскіх), пасля пажару гаспадары перавезлі ў Альбярцін і сваю тамашнюю суконную фабрыку. У 1843 г. на ёй у Альбярціне налічвалася 75 ткацкіх, 35 прадзільных, 7 пастрыгальных, 10 варсавальных і больш за 60 іншых станкоў, якія прыводзіліся ў рух вадой, коньмі і людзьмі.

На прадпрыемствах Пуслоўскіх у Альбярціне ў асноўным працава-

Фірменны знак Альбярцінскай суконнай фабрыкі Пуслоўскіх у Альбярціне

лі сляне з тутэйшых вёсак, былі гараджане, а таксама замежныя вольнанаёмныя майстры. У розны час фабрыка вырабляла сукно, коўдры, корт, трыко, фланель, драп. У 1870-1880-я гг. на фабрыцы дзейнічалі 134 ручныя ткацкія станкі, 22 часальныя і 15 прадзільных машын, слясарня і іншыя. Былі ўстаноўленыя дзве новыя паравыя машыны, два паравыя катлы. У 1879 г. на фабрыцы працавалі ўжо 475 наёмных рабочых³. Для іх пабудавалі сталовую, потым бальніцу, аптэку і нават адкрылі вучылішча, кіраўніком якога быў педагог Язэп Петрашкевіч. На Варшаўскай (1875 г.) і Усерасійскай у Маскве (1882 г.) прамысловых выставах прадукцыя фабрыкі Пуслоўскіх за высокую якасць была адзначана сярэбранымі медалямі.

Пазней унук Войцеха Пуслоўскага — Уладзіслаў Пуслоўскі, які быў уласнікам Альбярціна да 1939 г., адкрыў у ім лесапільна-сталярную фабрыку, шоўкакруцільную фабрыку, чыгуналіцейны завод, млын, запалкавую фабрыку „Шчара”, цвіковы завод, драцяное прадпрыемства. На чыгуналіцейным заводзе плавілі чыгун, выраблялі сячкарні, млынавыя машыны, веялкі, посуд для вінакурняў і піваварняў, вадзяныя турбіны, малатарні, абсталяванне для млыноў і крупадзёрак і г.д.

У 1880 г. праз Альбярцін была пракладзена шаша Баранавічы — Альбярцін — Слонім — Варшава. У 1886 г. праз Альбярцін прайшла лінія чыгункі Баранавічы — Беласток, побач у Слоніме пачала дзейнічаць чыгуначная станцыя. На рацэ Ісе ў Альбярціне Уладзіслаў Пуслоўскі пабудаваў першую ў Заходняй Беларусі гідраэлектрастанцыю. А Беластоцкі камерцыйны банк адкрыў тут сваё аддзяленне, пачало дзейнічаць таварыства ўзаемнага крэдыту⁴.

Самымі цяжкімі для Уладзіслава Пуслоўскага і Альбярціна былі Першая сусветная і польска-савецкая войны. Першая сусветная вайна прымусіла Пуслоўскіх вывезці найбольш каштоўныя рэчы ў Маскву. Для гэтага спатрэбілася чатыры з паловай вагона. Пасля вайны з вывезеных вагонаў назад удалося вярнуць толькі паўвагона, астатнія бясследна зніклі.

Падчас Першай сусветнай вайны ў палацы Пуслоўскіх жьў нямецкі камандуючы фронтам князь Леапольд Баварскі. У той час Альбярцін наведвалі прынц Карл (пазней — імператар Аўстра-Венгры) і Вільгельм II. У палацы Пуслоўскіх знаходзіўся са сваім штабам і кайзераўскі генерал Воерж. Яму спадабаўся палац, парк і флігель Пуслоўскіх, а асабліва партрэты каралёў Рэчы Паспалітай, якія ўпрыгожвалі палац. Пра гэтыя карціны згадвае ў сваёй кнізе „Wycieczki słonimskie” Станіслаў Лорэнц⁵. Адступаючы, генерал Воерж забраў з сабой 10 партрэтаў каралёў і, мажліва, цяпер яны знаходзяцца ў прыватных калекцыях Германіі. Дарэчы, сам Войцех Пуслоўскі і яго сыны былі заўзятымі калекцыянерамі беларускай даўніны і кніг. Асабліва гэтым захапляліся Вандалін і Францішак Пуслоўскія. Але за часы нямецка-польска-савецкай войнаў 1914-1945 гг. палац Пуслоўскіх у Альбярціне апусцеў.

Сёе-тое Пуслоўскім удалося вывезці ў Вялікабрытанію і Францыю. Але большая частка альбярцінскіх каштоўнасцей (абсталяванне прадпрыемстваў, калекцыі карцін, бронзавай і мармуровай скульптуры, гравюр і габеленаў, кнігі) паехалі ў Германію і Расію.

У 2004 г. у Лондане адна мясцовая польская газета надрукавала артыкул Р. Міроўскага „Альбярцін”, дзе падрабязна была апісана сядзіба Пуслоўскіх у Альбярціне каля Слоніма. Аўтар прыводзіць звесткі пра

³ *Памяць. Слоні́мскі раён*, Мінск 2004, с. 134.

⁴ В. Б. Караткевіч, А. М. Кулагін, *Помнікі Слоніма*, Мінск 1983, с. 19-20.

⁵ S. Lorentz, *Wycieczki słonimskie*, Słonim 1933, s. 17.

музейныя, архіўныя і бібліятэчныя каштоўнасці, якія захоўваліся ў мясцовым палацы. „Калекцыя карцін з Альбярціна магла б з поспехам экспанавацца ў многіх еўрапейскіх галерэях”, — сцвярджае аўтар. Тут знаходзіліся эскізы „Галоўкі” Леанарда да Вінчы, „Кентаўра” Рубенса, дзве карціны Пітэра Брэйгеля, некалькі венецыянскіх партрэтаў. З польскіх мастакоў называюцца Шыман Чаховіч, Юліуш Косак, Францішак Жмурка. Апрача таго, у палацы знаходзіліся сямейныя партрэты, выявы каралёў і гетманаў Вялікага Княства Літоўскага. На сценах размяшчалася вялікая калекцыя саксонскага і мясцовага фарфору. Бібліятэка магла ганарыцца польскімі і італьянскімі выданнямі XVII стагоддзя, энцыклапедыямі, атласамі і геаграфічнымі мапамі (картамі). У архіве захоўваліся дакументы на пергаміне (некаторыя нават з XV стагоддзя). Паводле Р. Міроўскага, усе зборы ў час Першай сусветнай вайны, калі пачалося нямецкае наступленне, вывезлі з Альбярціна ў Маскву. На гэтым іх сляды губляюцца⁶.

У 1996 г. польская даследчыца Уршуля Пашкевіч знайшла ў Торуні каталог, дакладней інвентар кнігазбору з альбярцінскага палаца Пуслоўскіх (21 старонка нунумэраваная). Усе кнігі былі пазначаны экслібрысам „Ex-librys Francisci Puslowski”⁷.

Лёс багатага і значнага кнігазбору Пуслоўскіх вельмі складаны, і пучывіны яго заблытаў не менш складаны час. Цяпер кнігі з экслібрысамі, пячаткамі, штампамі вялікай сям’і Пуслоўскіх можна сустрэць у бібліятэках Беларусі, Літвы, Польшчы, Расіі і далёкага замежжа. Напрыклад, у кнігазборы Гродзенскага дзяржаўнага гісторыка-археалагічнага музея прыватная калекцыя Пуслоўскіх адна з найбольш значных. Тут захоўваецца звыш шасці тысяч тамоў па самых розных галінах ведаў: філасофіі, тэалогіі, гісторыі, прыродазнаўстве. Яшчэ ў 1879 г. Вандалін Пуслоўскі бібліятэцы Акадэміі Мастацтваў у Кракаве падараваў 30 тамоў рукапісаў XVII-XVIII стагоддзяў, а таксама аўтографы, пісьмы і г.д.⁸

Пасля Першай сусветнай вайны з бежанства з Расіі паціху пачалі вяртацца людзі ў родны Альбярцін. Толькі не ўсе. Многія загінулі ў дарозе і ў далёкай галоднай Расіі, некаторыя там засталіся жыць. Але большасць з іх дабіралася дадому. І тыя, хто вяртаўся ў Альбярцін, зноў на працу прыходзілі да Уладзіслава Пуслоўскага. І ён іх браў, даваў не толькі працу, але і жыллё, хатнюю жыўнасць, трохі зямлі. Падобнае здарылася і з бацькамі польскага палітыка Мікалая Казакевіча, які з 1989 да 1991 года быў маршалкам (спікерам парламента) Сейма Поль-

⁶ С. Чыгрын, *Упоиуках слонімскіх скарбаў*, Мінск 2007, с. 11.

⁷ U. Paszkiewicz, *Rękopiśmienne inwentarze i katalogi bibliotek z ziem wschodnich Rzeczypospolitej*, Warszawa 1996, s. 12.

⁸ *Słownik pracowników książki polskiej*, Warszawa — Łódź 1986, s. 180.

шчы Х склікання, гэтак званага Кантрактнага Сейма.

Першая сусветная вайна і рэвалюцыя ў Расіі выгналі з Беларусі сям'ю Казакевічаў у далёкую Сібір. Дзякуючы Уладзіславу Пуслоўскаму, Казакевічы вярнуліся ў Альбярцін. Тут высакародны арыстакрат Пуслоўскі падараваў Казакевічам участак зямлі і даў мажлівасць на гэтым участку пабудаваць дом. Акрамя гэтага, яны адкрылі яшчэ ў Альбярціне сваю харчова-прамысловую краму, а таксама сам гаспадар — паручнік у адстаўцы — атрымліваў штормесячную кампенсацыю з войска.

У 1923 г. у Альбярціне ў сям'і Казакевічаў нараджаецца сын Мікалай. Дзяцінства хлопчыка прайшло ў Альбярціне сярод беларускіх, польскіх і яўрэйскіх дзяцей. Праз шмат гадоў, у 1985 г., Мікалай Казакевіч упершыню стане дэпутатам Польскага Сейма. Потым — намеснікам старшыні парламенцкай камісіі нацыянальнай адукацыі і моладзі, а таксама членам камісіі па навуцы і тэхнічным прагрэсе. У Сейме Х склікання (1989-1991 гг.), будзе выбраным згодна з рашэннем пагадненняў дасягнутых з дэмакратычнай апазіцыяй, выконваць абавязкі дэпутата ад сялянскай партыі ЗСЛ, а пасля ад партыі ПСЛ (Польскае стронніцтва людоев). З 4 ліпеня 1989 г. ён быў спікерам парламента да датэрміновага яго роспуску. А ў 1991 г. зноў абіраецца дэпутатам Сейма і прымае актыўны ўдзел у парламенцкіх камісіі замежных спраў, канстытуцыйнай камісіі Нацыянальнага Сходу, спецкамісіі па абмеркаванню праектаў канстытуцыйных законаў „Хартыя правоў і свабод”.

Кожны раз пры жыцці (памёр у 1998 г.), калі журналісты прасілі Мікалая Казакевіча расказаць пра сваё жыццё, ён заўсёды прыгадваў родны Альбярцін 20-х — 30-х гадоў мінулага стагоддзя: „Альбярцін раскінуўся на пласкагор'і, якое апускалася з поўначы на поўдзень у напрамку невялікага возера. У гэтай частцы пасёлка знаходзіўся падобны на класічны палац графаў Пуслоўскіх. Яго фасад трохі напамінаў Палац на Вадзе ў Лазенках у Варшаве. Гэтую прыгожую сядзібу Пуслоўскіх акружаў намнога прыгажэйшы за яе ліставы парк. На другім канцы Альбярціна стаялі пабудовы кляштара айцоў езуітаў грэка-каталіцкага абраду. Белья мury кляштара напаміналі казармы, але шматлікія і мілагучныя званы заўсёды пераконвалі, што гэта сакральны аб'ект і сядзіба яго слуг. Недалёка ад нашага дома на высокім падмурку стаяла драўляная каплічка каталіцкага касцёла. У нядзелю выразна быў чуваць ціхі звон, які заклікаў вернікаў на набажэнства. А штодзень апоўдні адбываўся арганізаваны манахамі канцэрт царкоўных званоў”⁹.

Царкоўныя званы клікалі альбярцінцаў не толькі да набажэнстваў, але і на працу. А працы ў Пуслоўскага хапала. Асабліва нялёгкай яна была на прадпрыемстве папяровай вытворчасці. Першае ўпамінанне аб папяровай

⁹ С. Чыгрын, *Упошуках слоніmsкіх скарбаў*, с.112.

вытворчасці ў Альбярціне адносіцца да 1790 г., калі Пуслоўскім быў выдзелены лес і адведзены зямельны ўчастак для будаўніцтва папяровага млына. А ў 1806 г., як сведчаць архіўныя дакументы, у Альбярціне адкрылася сапраўдная папяровая фабрыка „действительным Статскимъ Советником Кавалером Пусловскимъ”¹⁰. Фабрыка працавала шмат гадоў, але потым Пуслоўскія аддалі яе ў арэнду Францішку Вайцяхоўскаму і Вольфу Гурвічу. І толькі ў 1927 г. акцыянернае таварыства, у якім пераважная доля акцый належала Уладзіславу Пуслоўскаму, закончыла будаўніцтва Альбярцінскай кардонна-папяровай фабрыкі. Гэта было невялікае прадпрыемства. Працавала толькі адна машына. А энергетычная гаспадарка складалася з невялікага паравога катла, лакамабіля, гідратурбіны магутнасцю 70 кілават. На фабрыцы працавалі 200-250 чалавек. Найбольш было жанчын і маладых рабочых. А каля фабрычнай брамы амаль заўсёды стаялі 20-30 беспрацоўных, чакалі, каб ім далі папрацаваць хоць некалькі гадзін. І Уладзіслаў Пуслоўскі як

Уладзіслаў Пуслоўскі каля свайго палаца ў Альбярціне, 1930-я гады

дзіслаў Пуслоўскі як мог, так і дапамагаў. Ён быў шчырым, добрым, простым чалавекам. Дапамагаў ён фінансамі і сваім сваякам, даваў ім каштоўныя парады, найперш, звязаныя з зямлёй і лесам. Вось як успамінае адзін са сваіх прыездаў да Уладзіслава Пуслоўскага ў Альбярцін яго сваяк Юзэф Гадлеўскі ў кнізе ўспамінаў „На пераломе эпох”, якая

выйшла на польскай мове ў Лондане ў 1978 годзе:

„Прыехалі мы ў Альбярцін у мароз. Снегу было па калена. Дзядзька з жонкай прынялі нас надта гасцінна. Атрымалі мы пакой з відам на маляўнічае альбярцінскае возера, якое было замерзлае і моцна пакрытае снегам.

Палац у Альбярціне абсталяваны быў мэбляй, дастаўленай з Рацінева, з Памор’я, часткова неадкладна дакупленай. У час вайны (маецца на ўвазе Першая сусветная вайна — С. Ч.) Альбярцін быў дашчэнтна аграблены войскам і насельніцтвам. У палацы было цёпла і ўтульна, а кафельныя печы і каміны прыемна абгравалі вялікія пакоі, ствараю-

¹⁰ Дзяржаўны архіў Гродзенскай вобласці, ф. 583, воп. 1, спр. 8, арк. 41.

чы атмасферу цішыні і спакою.

Толькі пасля некалькіх дзён, калі мы адпачылі пасля падарожжа, дзядзька забраў мяне ў свой офіс, паказаў мне планы сваіх уладанняў і даў мне да выбару некалькі аб'ектаў. Сярод іх былі: Ніва, Ніннічы на Палессі, Басіны, Шыдловічы (маецца на ўвазе вёска Шылавічы, якая так называецца цяпер — С. Ч.) і Сынковічы з фальваркамі ў Слоніmsкім павеце. Падчас гутаркі дзядзька апісваў мясцовыя ўмовы, глебу, ураджайнасць, стан паасобных аб'ектаў, а таксама банкаўскія і сервітутныя запазычанасці і г.д.

З-за мяцеліцы нам давялося чакаць пару дзён, пакуль не расчысцяць дарог, каб можна было даехаць па чарзе ў Басіны, Шыдловічы і Сынковічы, да якіх недалёка ад Альбярціна.

Нарэшце наступіла добрае надвор'е і мы пачалі агляд паасобных маёнткаў. Спачатку паехалі мы ў Шыдловічы, якія знаходзіліся над самай Шчарай, у пяці кіламетрах ад Слоніма. Шыдловічы былі вельмі знішчаныя пасля вайны. Забудова, апрача мураванай аборы, стайні і некалькіх баракаў, была спалена. Фальварак над Шчарай меў часткова падмоклыя і заліўныя сенажаці, землі былі сярэднеўраджайныя, месцам пясчаныя. На кожным кроку бачны былі ваенныя знішчэнні — разваліны вінакурні і забудовы... У лесе таксама відаць сляды рабаўнічай гаспадаркі як расіян, так і немцаў... Агульнае ўражанне было прыгнятальнае, асабліва таму, што фальварак пазбаўлены быў дрэў, апрача адной вольхі над невялічкай дрыгвой...

Вярталіся мы праз Слонім. Тры чвэрці насельніцтва гэтага мястэчка складалі яўрэі. У час Першай сусветнай вайны большая частка яго згарэла, ад дамоў засталіся толькі счарнелыя коміны. Але і тут відаць былі новыя ўзведзеныя домікі і камянічкі. Паволі зажывалі раны, атрыманыя падчас вайны.

На другі дзень адправіліся мы з тым самым фурманам Войцехам у Сынковічы. Фурман расказваў нам па дарозе свае ваенныя прыгоды, асабліва небяспечныя здарэнні з немцамі. Расказваў таксама і пра мясцовыя прыгоды. На кожным кроку бачны былі ваенныя знішчэнні. Людзі вярталіся з бежанства з Расіі і, не знаходзячы сваіх сядзіб, туліліся ў зямлянках, выкапаных у зямлі, без акон, з часовымі комінам з паржавелай бляхі. Мінулі мы фальварак Грыбава, уладальнікам якога быў расіянін Заградзін, потым пераязджалі праз вёску Чамяры — надта русіфікаванай, з насельніцтвам прыхільным камунізму.

Нарэшце мы ўехалі ў лес — з аднаго боку цягнулася палоска казённых лясоў, а з другога — будучых уласнасцю Сынковічаў. Былі гэта змешаныя лясы, а менавіта — яліны, сосны, грабы, дубы, ясені, а таксама алешнік. Немцы не ўсё перацерабілі. Сынковічы знаходзіліся далей ад чыгункі, а насельніцтва падалося ў бежанства. Не хапала рабо-

чых рук і коней неабходных для вывазкі драўніны.

Від дрэў паказваў, што глеба і падглеба былі разнароднымі, але зусім не дрэнныя. Лес быў даволі шчыльны, падлесак у ім складалі ядловец, ракітнік і ляшчына. Фурман Войцех паведаміў нам, што сасновы ўзгорак называецца Хваінка. Калі мы толькі яго мінулі, паказалася забудова, а дакладней кажучы, рэшткі забудовы Сынковіч. Гэта былі Сынковічы другія, якія знаходзілася паўкіламетра ад шашы. Пазней называлі мы іх Піяцкімі альбо Вінакурнымі. У адрозненне ад Сынковіч першых, якія атрымалі назву Графскія альбо Касцельныя. Сынковічы першыя ляжалі трохі далей, пры колішнім тракце.

Дарога ў фальварак не была расчышчана і коні, фыркаючы, ледзь заехалі па глыбокім снезе ў двор.

Пуслоўскія ў асноўным ворную зямлю здавалі ў арэнду, а ў сваім распараджэнні захоўвалі лясы. Толькі Альбярцін, Пескі і Шыдловічы апрацоўвалі самі, ставячыся да іх, як да месца сваёй сельскагаспадарчай практыкі¹¹.

4 ліпеня 1924 г. віленскі біскуп Юры Матулевіч выдаў дэкрэт аб утварэнні Альбярцінскай парафіі славяна-візантыйскага абраду. У траўні 1924 г. у Альбярціне з'явіліся першыя два айцы езуіты — а. Караль Буржуа і а. Міхал Маліноўскі, якія 4 лістапада ў Альбярціне заклалі пачатак усходняй місіі айцоў езуітаў сярод беларусаў.

Уладзіслаў Пуслоўскі, якому ў той час належаў Альбярцін, падтрымаў працу айцоў езуітаў, і бясплатна ахвяраваў на гэтыя мэты свой будынак. Ён быў занядбаны, але езуіты абяцалі, што яны навядуць там парадак. Побач знаходзілася каплічка лацінскага абраду. А адзін з пакояў старога будынка пераабсталявалі пад каплічку ўсходняга абраду, у якой пачаў служыць а. Караль Буржуа. Айцец Міхал Маліноўскі ахапіў абслугою каплічку лацінскага абраду.

Нялёгка ў той час жылося і працавалася суперыёрам і выкладчыкам усходняй місіі айцоў езуітаў у Альбярціне. Але ім пастаянна дапамагаў Уладзіслаў Пуслоўскі: і фінансамі, і будаўнічымі матэрыяламі, і работнікамі. Вось як аб гэтым пісаў часопіс „Да Злучэння”: „У Альбэртыве айцы езуіты прыступаюць да будовы дзвюх сьвятыняў: царквы уніяцкае і касцёла лацінскага. Альбэртывская гміна ахвяравала на будову сьвятыняў дзерава з сэрвітуту. Гр. Пуслоўскі, што ўжо шмат зрабіў для альбэртывскага кляштару, цяпер ізноў ахвяраваў шмат будаўлянага дзерава ды 70 000 штук цэгля. Пасьля Вялікадня пачнецца праца”¹².

¹¹ J. Godlewski, *Na przelomie epok*, Londyn 1978, s. 260-262. Пераклад на беларускую мову Віталя Лубы.

¹² „Да Злучэння”, Вільня, 1936, № 1-2, с. 15.

Вельмі актыўна і весела праходзіла ў Альбярціне і свецкае жьццё Пуслоўскіх. Яны былі даволі гасціннымі людзьмі. Таму вельмі часта ў альбярцінскім маёнтку збіраліся госці з усёй Еўропы. А сын Уладзіслава Пуслоўскага — Ксаверый быў яшчэ заўзятым паляўнічым. Калі прыязджалі госці, ён арганізоўваў грандыёзнае паляванне, у якім прымалі ўдзел усе госці. Калі паляванне завяршалася, першым дамоў вяртаўся ляснік. Ён трубіў у ражок, нагадваючы ўсім, што паляванне прайшло дужа паспяхова. Праз пэўны час з палявання вярталіся гаспадары і госці. Перад палацам, насупраць цэнтральнага ўваходу, аматары палявання раскладвалі вялікае вогнішча і клалі вакол яго свае трафеі: дзікоў, лісіц, ваўкоў, зайцоў. А потым пачынаўся пір, які працягваўся да самай раніцы. Госці весяліліся каля палаца і ў самім будынку. Палац, флігелі, канюшню ў Альбярціне Пуслоўскія пабудавалі ў першай палове XIX стагоддзя. Галоў-

Пуслоўскія з сябрамі пасля палявання, 1920-я гады

ны ўваход палаца аформлены скульптурамі ляжачых ільвоў — дэкаратыўны элемент архітэктуры класіцызму першай паловы XIX стагоддзя. Аўтарам гэтых ільвоў быў вялікі італьянскі скульптар Антоніо Канова (1757-1822), імя якога папа Пій VII загадаў упісаць у Залатую кнігу Капітолія і надаць яму тытул маркіза д'Іскія. Самыя вялікія яго працы цяпер знаходзяцца ў парыжскім Луўры і ў пецябургскім Эрмітажы. Відаць, Антоніо Канова быў добра знаёмы яшчэ з Войцехам Пуслоўскім, па просьбе якога былі зроблены гэтыя шыкоўныя скульптуры. Яшчэ два венецыянскія львы стаялі каля ўваходу на тэрасу. Але яны да сённяшніх дзён у Альбярціне не зберагліся.

У самім палацы сцяну ў кабінеце Пуслоўскага над камінам распісваў вядомы мастак Францішак Жмурка (1859-1910). У доме быў вялікі набор старой мэблі, калекцыя фарфору, адзення і мундзіраў, пачынаючы з канца XVIII стагоддзя. Наведвальнікам надоўга запаміналася кітайская хатка з бронзы, вышыняй 2,5 метра, якая асвятлялася сярэбранымі званочкамі, а таксама шэсць мармуровых бюстаў на міфалагічныя тэмы канца XVIII стагоддзя і г.д.

На першым паверсе будынка пры жыцці Пуслоўскіх знаходзілася вялікая зала для трапезы. Былі тут яшчэ танцавальная зала ды пакоі эканомкі і пакаёўкі. А на другім паверсе — спальня гаспадароў і шматлікія пакоі для гасцей. Пад палацам быў вінны склеп, а пад службовым флігелем — склеп, дзе захоўваліся прадукты. Дарэчы, службовы і жылы флігелі — таксама помнікі пачатку XIX стагоддзя. У службовым флігелі месціліся кухня, сталовая для службовага персаналу, хлебапякарня, пральня і пакой, дзе жыў кухар. На другім паверсе жылі слугі. Уладзіслаў Пуслоўскі меў свой уласны аўтамабіль і шафёра, які яго вазіў і абслугоўваў машыну. У стайні гаспадар трымаў дарагіх коней.

Нядаўна мне ў Слоніме пашчаслівілася пазнаёміцца з Іванам Катко, які два гады, пачынаючы з 1937 г., працаваў у Пуслоўскага пастухом. Ён пагадзіўся адказаць на некаторыя мае пытанні, якія вельмі дапаўняюць мой матэрыял пра Пуслоўскіх і Альбярцін. Памяць, праўда, не ўсё захавала з той пары. Але падчас гутаркі Іван Герасімавіч Катко сёе-тое ўспомніў.

— Давайце пачнем нашу гутарку са знаёмства з вамі. Вы адкуль родам, Іван Герасімавіч?

— Мае бацькі родам з вёскі Савічы Слонімскага раёна. У 1927 г. у іх нарадзіўся я. І калі мне споўнілася шэсць гадоў, пайшоў у польскую школу. Скончыў чатыры класы. Неяк аднойчы да бацькі прыходзіць ляснік Кастусь Сітнік і кажа, што пан Уладзіслаў Пуслоўскі шукае добрага пастуха, каб змог пасвіць чатырнаццаць яго цялят. Ну і адначасова дазваляў пасвіць і сваіх кароў. А ў нас тады былі дзве каровы і цялушка. І бацька пагадзіўся, але запытаўся пра плату.

— І колькі Пуслоўскі за гэта плаціў?

— За сезон плаціў 6 злотых за адну цялушку, а ўсіх было 14 жывёл. Памножце 6 на 14 — атрымліваецца 84 злоты.

— Гэта на той час былі вялікія грошы ці не?

— За 6 злотых у 1930-я гады можна было купіць 3 бутэлькі гарэлкі. Добрыя боты каштавалі 7 злотых, касцюм — 14 злотых. А карову можна было купіць за 60-70 злотых.

— Значыць, для сям'і быў нядрэнны заробак?

— Нядрэнны, таму і прыйшлося мне тых цялят пасвіць да верасня 1939 г. Цяляты знаходзіліся ў лесніка Сітніка, і я кожны дзень са свайго хутара Зарэчча прыходзіў туды, выганяў цялят і пасвіў іх па лесе.

Акрамя заробку, Пуслоўскі дазваляў майму бацьку бясплатна нарыхтоўваць для сябе дровы.

— А чым займаўся ваш бацька?

— Мой бацька быў бондарам: вырабляў з дрэва бочкі, балеі, лыжкі, вокны, дзверы, вулі. Яму патрабаваўся лес. І Пуслоўскі бясплатна яго даваў.

— Ці цяжка было працаваць пастухом?

— Нялёгка. Але я ніколі цялят у лесе не губляў. Я іх так да сябе прывучыў, што яны заўсёды былі побач. На дзвюх цялушках нават катаўся. А выганяў іх да ўсходу сонца. Неяк праспаў і спазніўся, каб своечасова выгнаць жывёл на пашу, дык мяне Сітнік за гэта добра набіў кіем. Бацька паехаў і паскардзіўся наконт гэтага пану Пуслоўскаму. Пан моцна лаяў Сітніка.

— А ці сустракаліся вы з самім Уладзіславам Пуслоўскім?

— Сустракаўся. Ён часта наведваўся да ляснічага ў такой лёгкай карэце. Сустракаўся і з яго сынам Ксаверыем, які прыязджаў у савіцкі лес на паляванне. Але сын быў разбэшчаны, любіў выпіць і пагуляць з жанчынамі.

— На якой мове размаўляў пан Пуслоўскі?

— Ён размаўляў толькі на беларускай мове. Можна, з багатымі на фэстах гутарыў па-польску, але я чуў ад яго толькі беларускую мову.

— А ў палацы Пуслоўскага ў Альбярціне вам не пашанцавала пабываць?

— Быў з бацькам і ў Альбярціне, у канторы Пуслоўскага, дзе бацька атрымліваў за мяне заробак. Але ў самім палацы пабываць не давялося. Тады ў Альбярціне было ўсё вельмі прыгожа, чыста, культурна. Ды і пан Пуслоўскі да людзей адносіўся дужа шчыра, добра, па-чалавечы міла. Калі ў каго было якое няшчасце — заўсёды дапамагаў. Хата згарыць — дасць бясплатна лесу, карова здохне — купіць карову. Людзі яго вельмі паважалі і любілі за такую дабрыню.

— А ці памятаеце, як Пуслоўскія ў 1939 г. пакінулі Альбярцін?

— Не, не памятаю. Але мне расказваў бацька, што за два тыдні да прыходу ў Слонім бальшавікоў усе Пуслоўскія на цягніку выехалі кудысьці на Захад, мусіць у Францыю і ў Англію...

Сапраўды, у самым пачатку верасня 1939 г. Уладзіслаў Пуслоўскі з сям'ёй назаўсёды пакінуў Альбярцін. Месцам жыхарства ён выбраў Парыж. У пажылым веку (пражыў 93 гады) спадар Пуслоўскі захапляўся гістарычнымі даследаваннямі. Ён быў жанаты з Крысцінай Марыяй Пігнатэлі д'Арагон, прадстаўніцай італьянска-іспанскага княжацкага роду¹³. Яны мелі сыноў — Францішака і Ксаверыя, і дачку Ма-

¹³ *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław 1986, Т. XXIX/3, з. 122, с. 422.

рыю (Крысціну). Францішак з 1939 г. жыў у ЗША, працаваў у Польскім інстытуце ў Нью-Йорку, а Ксаверый пасяліўся ў Іспаніі. Цяпер нашчадкі Пуслоўскіх жывуць у многіх краінах свету. І пра Альбярціны ведаюць з успамінаў сваіх бацькоў, дзядоў і прадзедаў, а бачаць яго толькі на старых сямейных фотаздымках.

Палац Пуслоўскіх у Альбярціне, 1960-я гады

Ирина Никулина
(Барнаул, Россия)

Ссылные члены „Общества военных друзей” на Алтае

Политическая ссылка в Сибири была многонациональной по составу. В XIX в. значительное количество ссылных составляли участники польского национально-освободительного движения. В этой связи пребывание членов „Общества военных друзей” на Алтае¹, разделивших участь декабристов, заслуживает, несомненно, особого внимания для воссоздания истории политической ссылки и в целом истории освободительного движения русского и польского народов в первой четверти XIX века.

Впервые попытка выявить членов „Общества военных друзей” на Алтае была предпринята О. С. Тальской. В одной из своих статей, рассматривая пребывание членов тайного общества в Сибири, она отмечала находившихся на Алтае (в Усть-Каменогорске) Карла и Феликса Ордынских, а также Ивана Высоцкого². Нами ставится задача рассмотреть пребывание ссылных членов „Общества военных друзей” на Алтае на основе имеющихся источников и литературы. Настоящая работа написана преимущественно на основе материалов Государственного архива Российской Федерации, Российского государственного военно-исторического архива, Государственного архива Омской области, а также документов, опубликованных в серии „Восстание декабристов”³, справочных изданий.

„Общество военных друзей” было раскрыто в результате выступления 24 декабря 1825 г. Литовского пионерского батальона, находивше-

¹ Под Алтаем подразумевается Алтайский (до 1834 г — Колывано-Воскресенский) горный округ, включающий территорию современного Алтайского края, Республики Алтай, части Новосибирской, Кемеровской, Омской, Томской областей, восточной части Республики Казахстан. Особое положение Алтая как собственности царской семьи послужило причиной его официального закрытия для ссылки.

² О. С. Тальская, *Члены тайного общества военных друзей в Сибири*, „Советское славяноведение”, 1971, № 4, с. 20-25.

³ Государственный архив Российской Федерации (далее: ГАРФ), ф. 109, 1 эксп., 1827 г., д. 136, ч. 4; Российский государственный военно-исторический архив (далее: РГВИА), ф. 36, оп. 4/837, д. 29; ф. 395, оп. 276, д. 42; Государственный архив Омской области (далее: ГАОО), ф. 3, оп. 13, д. 17815, 17849 и др.; *Восстание декабристов*, т. 8: *Материалы. Алфавит декабристов*, под ред. Б. Л. Модзалевского, А. А. Сиверса, Ленинград 1925; *Декабристы. Биографический справочник*, под ред. М. В. Нечкиной, Москва 1988 и др.

гося в Белостоке, солдаты и офицеры которого отказались, как и декабристы, присягать Николаю I. Следствие по делу „Общества военных друзей” продолжалось в течение 1826 г. одновременно со следствием по делу декабристов. Шляхтичи Ф. Ордынский, И. Высоцкий, ученик Белостокской гимназии К. Ордынский обвинялись виновными в принадлежности к тайным обществам, являлись членами согласия при тайном „Обществе военных друзей”. Высоцкий, кроме того, был послан в Свислочь „для присоединения к своему обществу такого же, существовавшего там между учениками. К. Ордынский, являющийся членом 3 степени белостокского общества „Зорян”, был „уличен в тайных и противозаконных сношениях с Игельстромом, Рукевичем, Требинским во время их нахождения под судом. Сверх того все они виноваты в ложных пред судом показаниях, К. Ордынский в ложном оклеветании жандарма Афанасия Тарасова, через которого якобы он имел с Рукевичем сношения; Ф. Ордынский, как уличал его крепостной Игельstromа человек Паршев — в участии с Рукевичем и сестрою его Ксавериею к сокрытию бумаг и книг, принадлежащих Игельstromу, и в склонении Паршева к ложным по тому предмету показаниям, в чем Ф. Ордынский хотя и не признался (...), да и во время нахождения под судом Вегелина он покушался к тайному и противозаконному с ним сношению”, — отмечалось в делах следственной комиссии⁴.

Уместно отметить, что членов „Общества военных друзей” суд приговорил к каторге и ссылке в Сибирь. Из них М. И. Рукевич, капитан К. Г. Игельstrom и поручик А. И. Вегелин осуждены были к 10 годам каторги и отбывали ее в Чите и Петровском заводе вместе с декабристами. Ордынские и Высоцкий были приговорены к „лишению дворянства и живота”, затем к лишению дворянства и ссылке в дальние крепости в крепостную работу на 10 лет с выходом в Сибирь на поселение⁵. Однако по Высочайшей конфирмации от 15 апреля 1827 г. Департамент главного штаба 2 мая 1827 г. сообщил окончательное решение о ссылке шляхтичей Ордынских и Высоцкого в крепостные работы вместо 10 лет на 5 и потом в Сибирь на поселение⁶. Первоначально Высоцкий и Ордынские были направлены к Пермскому гражданскому губернатору для дальнейшего их препровождения, затем 7 июня 1827 г. доставлены в Омск для „отправления крепостных работ”⁷.

6 августа 1827 г. в Усть-Каменогорск был направлен Иван Станиславович Высоцкий (родился около 1803 г. — умер до 1854 г.) — шляхтич,

⁴ *Восстание декабристов*, т. 8, с. 240.

⁵ А. А. Сиверс, *Тайное общество военных друзей*, „Дела и дни”, 1920, кн. 1, с. 252-253, 255.

⁶ РГВИА, ф. 16230, оп. 1, д. 642, л. 232.

⁷ РГВИА, ф. 36, оп. 4/837, д. 29, л. 27; ГАОО, ф. 3, оп. 13, д. 17815, л. 159.

родом из Гродненской губернии⁸. К месту назначения он прибыл 25 августа 1827 г. Письмо родителям, копия которого сохранилась в Третьем отделении, свидетельствует о трудностях, испытанных Высоцким на пути в Усть-Каменогорск. „По месячному в г. Омске пребыванию, с распоряжения местного начальства, отправлен верст за 900 в крепость Усть-Каменогорскую и прибыл в онаю 25 августа. Во время дороги и по прибытии на место (где мне судьба определилась) слава Богу здоров. Чувствительное ваше обо мне попечение запрещает описывать мои страдания, а только убедительнейше прошу не оставить прислать мне денег, в которых я имею крайнюю нужду”⁹. О жизни И. Высоцкого в Усть-Каменогорске известно немного. В работах А. А. Сиверса, О. С. Тальской содержатся лишь краткие сведения об его пребывании здесь¹⁰. Установлено, что находясь в крепости, он переписывался с отцом Казимиром Высоцким и братом Петром Высоцким. Очевидно, он сильно нуждался в средствах, так как ему постоянно посылались деньги родителями¹¹. Известно также о письме Высоцкого Василию Белявскому в Белостоке, доставленном в Третье отделение, но содержание этого письма остается загадкой¹². В Усть-Каменогорске ссыльный находился в крепостных работах около 2 лет 8 месяцев, затем по Высочайшему повелению от 27 января 1830 г. он был отправлен рядовым в Сибирский линейный батальон № 3 г. Петропавловска, куда прибыл 3 мая 1830 г. Дальнейшая военная служба Высоцкого проходила в Западной Сибири. В 1832 г. его произвели в унтер-офицеры, а в 1838 г. за отличие по службе — в прапорщики¹³. Приказом 15 февраля 1845 г. в чине поручика Высоцкий был уволен со службы и определен „к статским делам с чином губернского секретаря”¹⁴. 20 февраля 1845 г. последовало специальное указание царя о секретном надзоре за ним с тем, чтобы он не выезжал из Петропавловска. Таким образом, Высоцкий был оставлен под полицейским наблюдением на жительство в Петропавловске. Как и все неимущие „государственные преступники”, он получал от казны денежное пособие в сумме 114 руб. 23,5 коп. в год. Был женат, имел детей¹⁵. Видимо, в Петропавловске он прожил до самой смерти. Конкретная дата смерти И. Высоцкого не установлена. В био-

⁸ *Декабристы. Биографический справочник*, с. 47.

⁹ ГАРФ, ф. 109, 1 эксп., 1827 г., д. 136, ч. 4, л. 5.

¹⁰ А. А. Сиверс, *Тайное общество...*, с. 257; О. С. Тальская, *Члены тайного общества...*, с. 23.

¹¹ ГАРФ, ф. 109, 1 эксп., 1827 г., д. 136, ч. 4, л. 7; ГАОО, ф. 3, оп. 13, д. 17849, л. 5-5 об.

¹² ГАРФ, ф. 109, 1 эксп., 1827 г., д. 136, ч. 4, л. 16.

¹³ РГВИА, ф. 395, оп. 276, д. 42, л. 17 об.

¹⁴ *Восстание декабристов*, т. 8, с. 300.

¹⁵ *Декабристы. Биографический словарь*, с. 47.

библиографическом словаре „Деятелей революционного движения в России” указывается, что он умер после 1847 г., в биографическом словаре декабристов — до 1854 г.¹⁶

Феликс Викентьевич (род. 1802 г.) и Карл Викентьевич (род. 1805 г.) Ордынские были направлены 20 марта 1828 г. из Омска на мельницу, принадлежащую Усть-Каменогорской крепости, а затем 12 января 1829 г. переведены в Усть-Каменогорск для отбывания крепостных работ¹⁷. Известно, что Ордынские происходили из дворян Белостокской области. Отец был стражником Белостокского обвода. Ф. Ордынский служил учителем всемирной истории и географии в Белостокской гимназии, учащимся которой был К. Ордынский¹⁸. К сожалению, сведения о пребывании этих ссыльных в Усть-Каменогорске чрезвычайно ограничены. Отдельные упоминания об этом периоде их жизни имеются в уже указанной работе О. С. Тальской и в биографическом словаре декабристов¹⁹.

Некоторое представление о положении Ордынских в Усть-Каменогорске дает официальная переписка. В октябре 1829 г. комендант Усть-Каменогорской крепости де Лианкур доносил, что состоящие во вверенной ему крепости арестанты Ордынские по повелению командира отдельного сибирского корпуса Вельяминова „были отправлены в Семипалатинскую крепость, а оттуда на инженерную пильную мельницу, принадлежащую Усть-Каменогорской крепости”²⁰. Причиной перевода послужило притеснение де Лианкуром Ордынских. Вельяминов узнал об этом от инспектировавшего каторжные тюрьмы полковника сибирского корпуса жандармов Маслова²¹. Очевидно, притеснение было настолько сильным, что даже жандармский полковник обратил на него внимание.

В Усть-Каменогорске ссыльные пробыли чуть больше года. Из переписки Ордынских следует, что в Усть-Каменогорске они сильно нуждались материально, поэтому им посылались деньги родственниками²². Именно по ходатайству родственников 26 января 1830 г. последовало высочайшее повеление об определении Ордынских в Сибирский линейный батальон № 8 Семипалатинска. 30 мая 1832 г. они были произведены в унтер-офицеры²³.

¹⁶ *Деятели революционного движения в России. Библиографический словарь, т. 1, ч. 1, до 50-х гг. XIX в.*, под ред. В. Виленского-Сибирякова, Ф. Кона и др., Москва 1927, с. 40; *Декабристы. Биографический словарь*, с. 47.

¹⁷ ГАОО, ф. 3, оп. 13, д. 17815, л. 159.

¹⁸ *Декабристы. Биографический словарь*, с. 134.

¹⁹ О. С. Тальская, *Члены тайного общества...*, с. 23-24; *Декабристы. Биографический словарь*, с. 134.

²⁰ РГВИА, ф. 36, оп. 4/847, д. 29, л. 47.

²¹ РГВИА, ф. 36, оп. 4/847, д. 29, л. 47-48.

²² ГАОО, ф. 3, оп. 13, д. 17849, л. 15 об.

²³ РГВИА, ф. 36, оп. 4/847, д. 29, л. 51; *Восстание декабристов*, т. 8, с. 368.

В дальнейшем Ордынские привлекались в 1834 г. к делу о попытке ссыльных поляков организовать вооруженное восстание в Сибири („омское дело” 1832-1833 гг.). Следствие выявило, что один из организаторов восстания Я. Сероцинский вел переписку с Ордынскими. Однако за недоказанностью вины они были освобождены по окончании следствия²⁴. 25 марта 1838 г. К. Ордынский вышел в отставку, был определен коллежским регистратором в Тобольский губернский совет, служил в различных присутственных местах Западной Сибири около 18 лет, вышел в отставку в 1856 г. в чине коллежского секретаря. В дальнейшем он жил в Семипалатинске, получая пенсию 42 руб. 90 коп., имел жену и четырех детей.

Ф. Ордынский по Высочайшей конфирмации 31 декабря 1836 г. был переведен в Отдельный кавказский корпус под строгий надзор и служил в Тенгинском пехотном полку унтер-офицером, а с 10 марта 1841 г. — подпрапорщиком²⁵.

Таким образом, пребывание ссыльных членов „Общества военных друзей” на Алтае, несмотря на кратковременность и отсутствие подробных сведений об этом периоде, еще раз подтверждает их близость к декабристам, отбывающим такую же меру наказания — каторжные работы в Сибири с оставлением затем на поселении. Не случайно Николай I, по словам Б. Кубалова, „в лице друзей из Белостока видел декабристов и притом весьма опасных”²⁶. Практически одновременно отбывали ссылку в Усть-Каменогорске декабристы А. А. Фок, П. Иевлев, С. М. Семенов и члены „Общества военных друзей” К. и Ф. Ордынские, И. Высоцкий, хотя сведения о каких-либо контактах между ними отсутствуют. Несомненно, последующие исследования, основанные на привлечении новых источниковых материалов, будут способствовать воссозданию полной картины польской ссылки на Алтае и в целом в Сибири. Одновременно это одна из интереснейших страниц складывания основ российско-польских отношений, контактов и связей в практическом общении в сибирском регионе.

²⁴ А. С. Нагаев, *„Омское дело” 1832-1833 гг.*, Красноярск 1991, с. 83, 138.

²⁵ *Декабристы. Биографический словарь*, с. 134.

²⁶ Б. Кубалов, *Члены „Тайного общества военных друзей” на каторге и поселении*, [в:] *Декабристы на каторге и в ссылке. 1825-1925*, Москва 1925, с. 289.